

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

*Тригорій
Квітка-Основ'яненко*

КОНОТОПСЬКА
відьма

Харків
«Фоліо»
2017

МАРУСЯ

*Посвяцяецца
Анне Григорьевне Квитке¹*

Часто мені приходзіць на думку: чого б то чоловікові так дужэ пристрашціцца на сім свеце да чого-небудзь, не то щоб да якой вешчы, а то хоч бы і да наймільшых людзей: жінкі, дзіточкі, шчырых прыяцель і другіх? Перше усяго подумаймо: ці мы ж на сім свеце вічны? І што ё у нас, хоч скотінка, хоч хлібець на току, худобонька, у скрыньці, так сьому так усе без порчкі й буці? Ні, нема тут нічога вічнаго! Та й мы самі што? Сьгодні жыв, завтра — што Бог дасть! Аджэ ж жывучы прамеж людзей, тількі і чуеш: там дзвоняць по душы, там голясьць по пакойніку, там справляюць старцам абід... Што в Бога день тобі гаворыць: ось той недуж, той вміра, а той вмер... Ты і не оглядзіцца і незчуешся, як зоставь сам собі на свеце; хоч і з людзьмі, і прамеж людзей, та ба! Усе тобі або не такі прыяцелі, якіх паховаў, або і зовсім не звясні; та воно тобі усе равна, што блукаеш у дрэмчому лісі! Ось стань про прыяцель згадуваць, то уся твая пісня на адін лад: от з тым мы хлопцамі булі — і вже він вмер, а з тым да школы укупі ходзілі — і той вмер, з тым парубкавалі — і той вмер; і сей, і той, і той, і сей, усі повміралі. Коці ж се так ё, так і пам'ятуі собі добра, што не забудуць і тебе на сім свеце, озьмуць і не будуць пцітатіцца: ці хочеш да гурту, ці ще б, може, пагуляв?

А пціля такой думкі чого ж бы нам, невічным, та прцстрашціцца да уременнаго? Чому б так не робіць: наградів тебе Бог шастям, што бацько й матц твоі жывуць пры тобі і дякуюць добрым словам, што ты іх пры старості і кохаеш, і поважаеш, або жінкою, да тебе доброю, послушною, хазяйкою неўсіпушою, або діточкамі покірніма та слухнянама — хвалц за се Бога і лягаюці, і устаюці, а іх шануі і кохай, і дця нцх не жаліі не тількі ніякіх трудів, худобц та, коці нцжда звелцть, душу свою за нцх полові, распцнайся, умрц за нцх,

та усе-таки пам'ятуй, що й вони на сім світі такі ж гості, як ти і усякий чоловік, — чи цар, чи пан, чи архирей, чи салдат, чи личман². Коли отець наш милосердний кого з нас покличе, проводжай з жалем, та без укору і попрьоків; перехрестись та й скажи, як щодня у «Отченаші»³ читаєш: «Господи, буде воля твоя з нами, грішними!» І не удавайсь у тугу, щоб вона тобі віку не укоротила: бо гріх смертельний накликає на себе не тільки смерть, — і саму болість, хоч би яку-небудь: бо, не поберігши тіла, загубиш і душу на віки вічні! Більш усього пам'ятуй, що ти ховаєш сьгодні, а тебе заховають завтра; і усі будемо укупі у Господа милосердного на вічній радості; і вже там не буде ніякої розлуки, і ніяке горе, і ніяке лихо нас не постигне.

Ще ж і се ми думаємо, що як постигне кого-небудь біда і нещастя, що похова кого із своєї сім'ї або і родичів, то буцімто сеє чоловікові приходить за його гріхи й неправди прежні. Ні, не так се є! Ось слухайте лишень, як нам панотець у церкві чита, що Господь небесний нам як отець дітям. А після сього не гріх нам буде і таке примінити: от зберуться діти на вулицю грати та будуть промеж ними шалісливі, та усе б то їм, замість іграшки, битись та лаятись, а меж ними буде дитина плохенька, смирна, покірна і що усяк її може зобідити. Адже правда, що батько тієї дитини, щоб вона не перейняла худа від своєвольників, жалкуючи об ній, кликне з вулиці до себе, і, щоб воно за товариством не скучало, посадить біля себе, та й приголубить, і поніжить, і чого воно забажа, усього їй дасть. Пожалуй, хлопці, що на вулиці zostались, не знаючи, яке добро тій дитині у батька, будуть жалковати, що узят від них товариш. Дарма, нехай жалкують, а йому у отця дуже-дуже добре! От так і небесний наш Отець з нами робить: бережить нас від усякої біди і береть нас прямісінько до себе, де є таке добро, таке добро... що ні розказати, ні здумати не можна! Та ще й так думаймо: чувствуєш ти, чоловіче, що се Бог за гріхи твої послав біду? Так же і розсуди: який батько покине овсі діток, щоб без науки ледащіли? Усякий, усякий отець старається навчити дітей усьому доброму; а неслухняних по-батьківськи повчить та по-батьківськи і пожалує. Недурно сказано: ледача та дитина, котрої батько не вчив! Се ж люди так з своїми дітьми роблять, а то Отець небесний, що милосердію його і міри нема! Той коли і пошле за гріхи яку біду, то він же і помилує! Тільки покоряйся йому! А після сього

не будемо журитись, що нам Бог милосердний не пошлеть терпїти, і, перехрестившись, скажемо: «Господи! навчи мене, грїшного, як сполнять волю твою святю!» — то й побачиш, що опісля усе гаразд буде.

Так робив Наум Дрот...

От його-то постигла лихая біда! Що ж він? Нічого. Хвалив Бога і з тим прожив вік, що не вдався в тугу; а письменний не стерпів...

От як се було.

Наум Дрот був парень на усе село, де жив. Батькові і матері слухняний, старшим себе покірний, меж товариством друзяка, ні півслова ніколи не збрехав, горїлки не впивавсь і п'яниць не терпів, з ледачими не водивсь, а до церкви? так хоч би і маленький празник, тільки піп у дзвін, — він вже й там: свічку обмінить, старцям грошенят роздасть і приньметься за діло: коли прочує яку бідність, наділить по своїй силі й совіт добрий дасть. За його правду не оставив же його і Бог милосердний: що б то ні задумав, усе йому Господь і посилає. Наградив його жінкою доброю, роботящою, хазяйкою слухняною; і що, було, Наум ні забажа, що ні задума, Настя (так її звали) ночі не поспить, усюди старається, б'ється, достає і вже зробить і достане, чого мужикові хотїлось. Поважав же і він її скільки міг і любив її, як свою душу. Не було меж ними не тільки бійки, та й ніякої лайки. Щодень хвалили Бога за його милості.

Ув однім тільки була в них журба: не давав їм Бог діточок. Так що ж? Настя, як здума про се, то зараз у сльози та вголос; а Наум перехреститься, прочита «Отченаш», — то йому і стане на серці веселіш і пішов за своїм ділом чи в поле, чи на тік, чи у загороду, або до батраків, бо був собі заможненький: було й воликів пар з п'ять, була й шкапа, були й батраки; було чим і панщину відбувати, і у дорогу ходити; була ж і нивка, одна і друга, ще дідівська, а третю він сам вже купив, так було йому чим орудовати.

Оттим-то Настя, дивлячись на худобу, та й журилась: що кому то воно, каже, після нас достанеться? Не буде нам ні слави, ні пам'яті; хто нас поховає, хто нас пом'яне? Розтратять, що ми зібрали, а нам і спасибі не скажуть. А Наум їй, було, і каже: «Чоловікові треба трудитися до самої смерті; дасть Бог діточок, діткам зостанеться, а не дасть — його воля святая! Він зна, для чого що робиться. Ніщо не наше,

усе Боже. Достанеться наше добреє доброму, він за нас і на часточку подасть, і мисочку поставить, і старцям роздасть. А коли буде наслідувати недобрий, йому гріх буде, а нас усе-таки Бог милосердний пом'яне, коли ми те заслужимо. Не журися, Насте, об худобі: вона наша, а не ми її. Стережись, щоб вона тобі не перепинила дороги до царства небесного. Сатана зна, чим підштрикнути; молися Богу, читай «Ізбави нас од лукавого»⁴, то усе гаразд буде».

Аж ось за отцевські і материнські молитви дав їм Бог і дочечку. Та й раді ж були обоє, і Наум і Настя; таки з рук її не спускали. Коли ж, було, куди дитина побіжить, чи до сусідів, чи на вулицю, то вже котрий-небудь, або батько, або мати, так слідком за нею і ходять. Та й що то за дитина була! Ще малесеньке було, а знала і «Отченаш», і «Богородицю»⁵, і «Святий Боже»⁶, і половину «Вірую»⁷. А тільки, було, зачує дзвін, то вже ні заграється, ні засидиться дома й каже: «Мамо, піду до церкви, бач, дзвонять; грішка не йти; тату, дай шажок на свічку, а другий старцю божому подати». І в церкві вже незапустує і ні до кого не заговорить, та все молиться, та поклони б'є.

От і виросла їм на втіху. Та що то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки розцвітають, і меж ними зубоньки, неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані. Коли, було, заговорить, то усе так звичайно, розумно, так неначе сопілочка заграє стиха, що тільки б її і слухав; а як усміхнеться та очицями поведе, а сама зачервоніється, так от неначе шовковою хусточкою обітреть смажніі уста. Коси у неї, як смоль, чорніі та довгі-довгі, аж за коліно; у празник або хоч і в неділеньку так гарно їх повбира, дрібушка за дрібушку та все сама собі запліта; та як покладе їх на голову, поверх скиндячок вінком, та заквітча квітками, кінці у ленти аж геть порозпуска; усі груди так і обнизані добрим намистом з червінцями, так що разків двадцять буде, коли і не більш, а на шиї... та й шия білесенька-білесенька, от як би з крейди чепурненько вистругана; поверх такої-то шиї на чорній бархатці, широкій, так що пальця, мабуть, у два, золотий єднус і у кільці зверху камінець червоненький... так так і сяє! Та як вирядиться у баєву червону юпку, застєбнеться під саму душу,

---

ЗМІСТ

Григорій Квітка-Основ'яненко: літературний портрет.	
<i>Леонід Ушкалов</i>	3
Маруся	31
Конотопська відьма	109
Підбрехач	180
Примітки та коментарі	183
Пояснення слів та виразів	190